

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/3 2022 s. 921-941, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

HAREZM TÜRKÇESİ KURAN TERCÜMESİ'NDE ARAPÇA FÜLK 'GEMİ' KELİMESİNE VERİLEN ANLAMLAR

Mustafa ARGUNŞAH*

Geliş Tarihi: Nisan, 2022

Kabul Tarihi: Ağustos, 2022

Öz

Harezmi Türkçesi Dönemi'ne ait dil yadigarları diğer dönemlere nazaran azdır. Son dönemde İran'ın Meşhed şehrinde, Astan-ı Kuds-i Razavi Kütüphanesinde bu tarihî lehçeyle yazılan üç Kuran tercümesi tespit edilmiştir. Bunların içerisinde 293 numaralı tercüme diğerlerinden farklıdır. Daha eski bir tercüme metinden istinsah edilen bu eser, birçok yerde tarihî lehçelerde kullanılan yeni kelimeler eklenerek zenginleştirilmiştir. Ayrıca kelimelerin ve eklerin Harezmi ağızlarındaki varyantları da eklenmiş, eser kısmen karşılaştırmalı gramer kitabı hâline getirilmiştir.

Eserin istinsah edildiği kaynak nüshada Arapça *fülk* kelimesine Türkçe karşılık olarak yalnız *kimi* 'gemi' kelimesi verilmişken büyük bir kelime hazinesine sahip olan ve Türkçenin tarihî lehçelerini çok iyi bilen müstensih/müellif, hazırladığı bu nüshada kelimenin hem Harezmi ağızlarındaki farklı kullanımı olan *kemi* hem de tarihî lehçelerde kullanılan *çüng*, *kerâp* ve *cihâz* karşılıklarını eklemiştir. Bu makalede, Şimşek tarafından 2019 yılında yayımlanan kitapta yanlış okunup sözlükte anlamlandırılmadan bırakılan bu üç kelime araştırılmış, tarihî ve çağdaş lehçelerden tanıklanmış, kökenleri ve anlamları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Harezmi Türkçesi, Kuran tercümesi, çüng, kerâp, cihâz.

MEANINGS GIVEN TO THE ARABIC FULK 'SHIP' IN THE HAREZM TURKISH TRANSLATION OF THE QURAN

Abstract

Compared to other periods, the language relics belonging to Khwarezm Turkish period are relatively few. Recently, three translations of the Qur'an written in this historical dialect have been found out in the Astan-i Kuds-i Razavi Library in the city of Mashhad in Iran. Among them, the translation numbered 293 is different from the others. This work, which is copied from an older translated text, has been enriched in many places by adding new words used in historical dialects. Moreover, variants of words and suffixes in Khwarezm dialects were added, and by doing so the work was partially turned into a comparative grammar book.

Although only the word *kimi* (ship) 'gemi' was given as the Turkish equivalent for the Arabic word 'fülk' in the source manuscript from which the work was copied, the copyist/author who has an enormous lexical knowledge and mastery of the historical dialects of Turkish added both *kemi*, the

* Prof. Dr.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafargunshah@gmail.com

different usage of the word in Khwarezm accents, and çüng, kerâp and cihaz which are the equivalents of the word in historical dialects. In this article, these three words, which were misread in the book published by Şimşek in 2019 and left without interpretation in the dictionary, were examined, substantiated from historical and contemporary dialects, and their origins and meanings were also investigated.

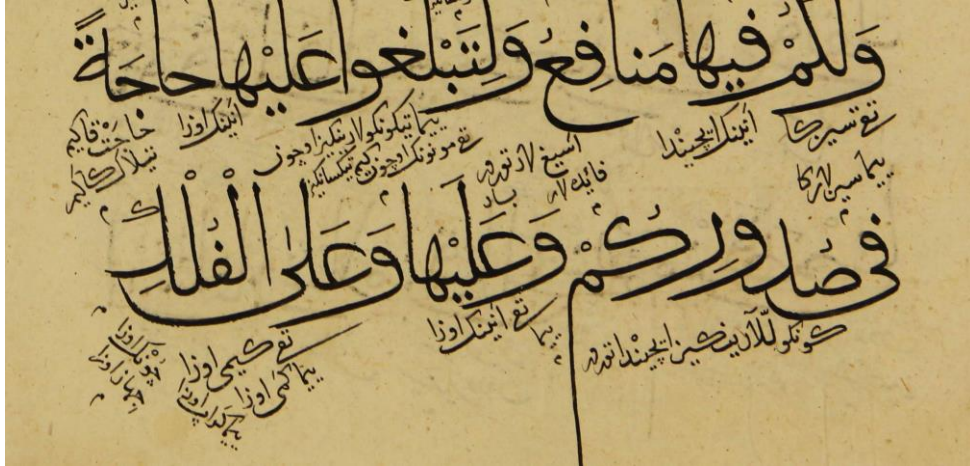
Keywords: Khwarezm Turkish, Qur'an translation, çüng, kerâp, cihaz.

1. Giriş

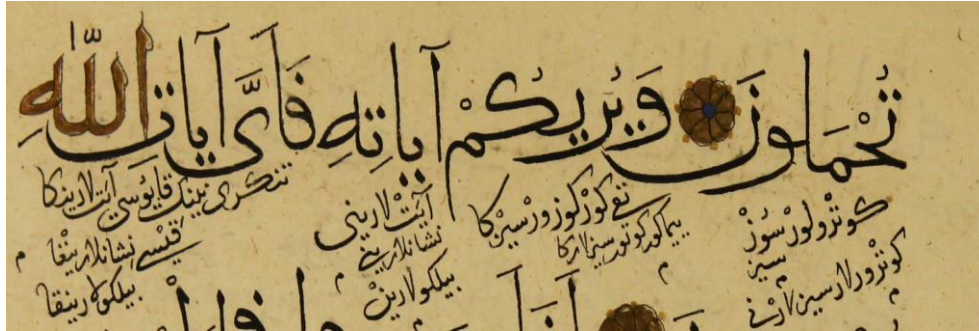
1337 yılında Harezmi Türkçesiyle istinsah ve kısmen telif edilmiş olan ve İran'ın Meşhed şehrindeki Astan-ı Kuds-i Razavi Kütüphanesinde 293 numarada yer alan Kuran Tercümesi Şimşek tarafından başarıyla yayımlanmıştır. Eserde, müstensih/müellif başka bir eserden istinsah ettiği metne 7879 yerde müdahale etmiş, Arapça bir kelime veya ibareye kaynak metinde verilen Türkçe karşılığı aktardıktan sonra kendi bilgi birikimini kullanarak tarihî ve dönemin çağdaş lehçelerinde kullanılan yeni kelimeler ekleyerek eseri zenginleştirmiştir. Müstensih/müellif yalnız bununla da kalmamış, kelimelerin Harezmi ağızlarındaki varyantlarını da eklemiştir. Daha da önemlisi onlarca yerde eklerin de varyantlarını göstererek eserini kısmen karşılaştırmalı gramer kitabı hâline getirmiştir.

Müstensih/müellif Kuran Tercümesi'nde Mümin suresi 80. ayette geçen *fülk* 'gemi' kelimesine Türkçede bilinen beş karşılık vermiştir. Bu çalışmada, verilen karşılıklardan *kimi* ve *kemi* dışında kalan *çüng*, *kerâp* ve *cihâz* kelimeleri üzerinde durulacaktır.

2. Kelimelerin geçtiği bölüm metni

46b/7

47a/1

Ayetin Arapçası ve Türkçe meali şöyledir:

وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفَالِكِ تَحْمِلُونَ ۝۸۰

(80) “Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır; gönüllerinizdeki bir ihtiyaca onlar üzerinde ulaşırsınız, onlarla ve gemilerle taşırsınız.”¹

Meşhed 293 numaralı Kuran Tercümesi’nde içerisinde *fülk* ‘gemi’ kelimesinin geçtiği ayetin Türkçe çevirisi şöyledir:

Taķı sizke (yime sizlerke) anıñ içinde asıǵlar (fāyideler) bar turur taķı munuñ üçün kim tigseñiz (yime tigüñgüleriñiz üçün) anıñ üze hācetķa kim (tilekke kim) köñülleriniñ içinde turur taķı (yime) anıñg üze taķı kimi üze (yime kemi üze / yime kerāp üze / çüñg üze / cihāz üze) / kötrülürsüz ([kötrülür]siz / kötrürler sizlerni (46b/6-47a/1).

Aynı ayet Karahanlı ve Harezmi Türkçesi Kuran çevirilerinde şöyle geçmektedir:

TİEM 73 nüshası: *silerke turur anıñ içinde asıǵlar nēgü tēgirler üçün anıñ üze tilekin köñlüzler içinde anıñ içinde kemi üze kötrülür siler (348a/6-7; Ünlü, 2018, s. 241).*

Rylands nüshası: *Sizke turur anıñ içinde asıǵlar, tegse sizler anıñ üze hācetķa köñülleriniñ içinde anıñ üze hem kemi üze yüklenür sizler (69a/2-69b/2; Ata, 2014, s. 114).*

Hekimoǵlu nüshası: *Taķı sizge, anıñ içinde asıǵlar. Taķı munuñ üçün kim tegseñiz anıñ üze hācetģa, köñülleriniñ içinde. Taķı anıñ üze taķı kemi üze, kötrülür siz (454a/9-454b/1; Saǵol, 1993, s. 266).*

Rylands ve Hekimoǵlu nüshalarında sürekli *kemi* olarak yazılan kelime TİEM’de üç farklı imla ile tespit edilmiştir: *kemi, kēme (~ kime), kēmi (~ kimi)* (Ünlü, 2018, s. 428-429).

Görüldüğü gibi TİEM 73 nüshasında farklı imlalarla yazılmış olsa da ayetteki Arapça *fülk* kelimesine Türkçe karşılık olarak her üç metinde de yalnız *kemi (kimi, kime)* kelimesi verilmiştir.

Mümin suresi 80. ayetin son kısmı Harezmi Türkçesi Kuran çevirilerinden Hekimoǵlu nüshasında şöyle geçmektedir: *Taķı anıñg üze taķı kemi üze, kötrülür siz (Saǵol, 1993, s. 266).* Bu ayetten de açıkça görüldüğü gibi, Meşhed 293 nüshası ile Hekimoǵlu nüshası birbirine çok benzemektedir. Bu nüshanın aynı kaynak nüshadan veya birinin diğersinden kopya edilmiş olması ihtimali yüksektir (Argunşah, 2019, s. 682).

¹ (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmin-suresi/4212/79-81-ayet-tefsiri>)

46b/7

Şimşek, ayetin çevirisinde *kemi* ~ *kimi* kelimesinin geçtiği bölümü şöyle okumuştur: *taķı anung üze taķı kimi üze kötürülürsüz* (Şimşek, 2019 1, s. 96). Diğer karşılıklar ise nüsha farkı olarak dipnotta gösterilmiştir. Şimşek'in dipnotta verdiği kelimeleri asıl metinle birleştirdiğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: *aning üze taķı kimi üze (yime kemi üze / yime gevāb üze / çöng üze / cihān üze) / kötürülürsüz (<kötürülür>siz / kötüreler sizlerni)* (Şimşek, 2019 1, s. 96).

Şimşek, metnin dizininde bu parçada geçen *cihān* kelimesine yer vermemiş, *çöng* (Şimşek 2019, s. 140) ve *gevāb* (Şimşek, 2019 1, s. 190) olarak madde başı aldığı kelimelerin karşısına soru işareti koymuş ve anlamlandırmadan bırakmıştır.

3. Arapça 'fülk' kelimesine verilen anlamlar

3.1. çüng (چؤنك)

Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'te birisi köken belirtilmediği için Türkçe, diğeri de Malezya dilinden geldiği belirtilen iki *cönk* kelimesi vardır. Bunlardan Türkçe olanın tanımı 'Saz şairlerinin, kendilerinin veya başkalarının şiirlerini derledikleri, uzunlamasına açılan, deri kaplı defter, sığırdili', eskimiş olan diğeri ise 'Büyük yelkenli gemi' (TDK, 2011, s. 471) olarak yapılmıştır. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ise kelimenin Türkçeye Farsçadan girdiği, Farsçada *cung* biçiminde olmakla birlikte asıl kökünün Malayca *cong*, anlamının da 'dibi düz yelkenli gemi' olduğu belirtilmiş, 'gemi' anlamına yer verilmemiştir (Ayverdi, 2010, s. 202). *Ötüken Türkçe Sözlük*'te de köken bilgileri tekrarlanmakla birlikte aynı madde altında iki anlam verilmiştir (Çağbayır, 2007, s. 833). *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*'nde ise kelimenin Cava dilinden geldiğini belirtilmiş ve 'Aslı gemi mânâsında ise de içinde birçok kimselerin şiirleri bulunan ve uzunlamasına açılan ensiz, uzun bir çeşit şiir dergisine denir.' (Özön, 1970, s. 195) biçiminde anlamlandırılmıştır. Tuğlacı, kelimenin Cava dilinden geldiğini belirtmiş, ikinci anlam olarak 'Malezya'da kullanılan büyük yelkenli gemi' anlamını vermiştir (Tuğlacı, 1985, s. 412).

Nişanyan kelimenin kökenini "Farsça *cünk* 'bir tür tekne, yük devesi' sözcüğü ile eş kökenli olabilir; ancak bu kesin değildir" açıklamasından sonra tarihçe tespit edilen ilk örneğinin 'şiir ve güfte defteri' anlamıyla 1600 yılından önceki *Şer'ie Sicilleri*'nde geçtiğini belirtmiş, ardından Meninski'nin 1680 yılında yayımlanan *Thesaurus*'undaki anlamı ve örnek cümleyi vermiştir (<https://www.nisanyansozluk.com>).

Kelimenin ‘büyük gemi, gemi’ anlamı Türkçe metinlerde ilk kez M. 1337 yılında istinsah edilen Meşhed 293 numaralı Kuran Tercümesi’nde geçmiş, bunun dışında Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı sahasında da kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde ve öncesinde tespit edilemeyen kelime Harezmi Türkçesinin diğer eserlerinde ve Kıpçak Türkçesinde de görülmez. Ayrıca Osmanlı coğrafyası dışında hiçbir çağdaş Türk lehçesinde de yer almamaktadır. Tespit edilen örnekler Kırım ve Dobruca Tatarlarına aittir (Karahan vd., 2011, s. 463). Bu kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde ‘gemi, büyük gemi’ anlamı yaşamıyor olsa da ‘şiir defteri’ anlamı kullanılmaya devam etmektedir. Bu anlama Osmanlı dışındaki tarihî lehçelerden yalnız Çağatay Türkçesinde rastlanmıştır.

Çinli araştırmacı Qiu Yihao yazmış olduğu makalede *cung* (~ *cönk*) kelimesinin kökeni ve kaynağı üzerinde durmuştur. Yazar özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren deniz yoluyla batıdan veya Hint Okyanusu’nun doğusundan gelen gezginlerin yazdıkları seyahatnamelerde ‘Çin yelkenli gemileri’ne özel atıfta bulunulduğunu ve bunlara verilen *cung* adının bu yolla dünyaya yayıldığını belirtir. Bunda özellikle Marko Polo’nun büyük etkisi vardır (Yihao, 2012, s. 135). Yazar, bu kelimenin geçtiği en eski kaynak olarak Reşidüddin’in derlediği *Tarih Seti: Hind, Sind ve Keşmir Tarihleri* adlı eseri göstererek buradaki kaydın daha sonra Farsça tarih kitaplarında tekrarlandığını belirtir (Yihao, 2012, s. 136).

Aşağıda da değinileceği gibi, bu kelimenin İslam dünyasında yayılması 14. yüzyıl gezgini İbn Battuta’nın *Seyahatname (Rihletü İbn Battûta)* adlı eserinde verdiği geniş bilgilerle olmuştur. İbn Battuta, Çin’e yaptığı gezi dolayısıyla bu gemiyle seyahat etmiş, şaşkınlıkla izlediği bu devasa gemilere eserinde özel yer ayırmıştır. Seyyah, Çin seyahatine çıkmadan önce *cunk* dediği Çin gemileri hakkında şu bilgileri verir:

“Çin gemileri üç bölüktür. En büyüklerine *cunûk* denilmekte. Bu kelimenin tekili *cunk*’tur [=conk]. Orta boylusuna *zav* [=dhao], küçüğüne ise *kekem* [=Ho-hang] denilir. Büyüklere üç ila on iki civarında yelken asılmaktadır. Yelkenler *hayzurân* [=bambu] dallarından hasır gibi örülmeğe olup asla indirilmezler. Rüzgârın esişine göre ayarlanıp çevrilirler. Demir atıldığı vakit yelkenler olduğu gibi bırakılır. Her gemide bin kişilik personel grubu bulunmaktadır. Altı yüzü gemici, dört yüzü savaşçıdır bunların. Savaşçılar arasında okçular, *dark* [=kalkan, savunma] ve *çarhiye* [=hafif top veya arbalet] işiyle uğraşanlar vardır. Onlar *neft* [=yanıcı madde] atmaktadırlar. Her büyük geminin ardından üç küçük gemi gelir.” (İbn Battuta, 2000, s. 807).

İbn Battuta Seyahatnamesi’ni hazırlayanlar düşükleri dipnotta “*Cunk* kelimesinin aslı Cava dilindedir. *Conk* diye telaffuz edilir” demişlerdir (İbn Battuta, 2000, s. 810).

İbn Battuta, kelimenin aslının *cunk* olduğunu, bu kelimenin Arapçaya geçtiğini ve Arapça çoğulunun *cunûk* olduğunu belirtmektedir. Dihhodâ, İbn Battuta’nın kelimeyi *cunk* (جُنُق) şeklinde yazdığını kaydeder (Dihhodâ, 1971, s. 7878).

Harezmi Türkçesi dönemine ait tek örneği Meşhed 293 numaralı Kuran Tercümesi’nde tespit edilen *çüing* kelimesinin Çağatay Türkçesinde daha sık kullanıldığı görülür. Bu dönem metinlerinde kelimenin ilk ve son ünsüzlerinin hem tonlu hem tonsuz örnekleri vardır.

Kelimenin ilk örneklerine Ali Şir Nevayî’nin eserlerinde rastlanır. Kelime Türkiye Türkçesinde kullanılan anlamıyla Nevayî’nin *Nazmü’l-Cevâhir* adlı eserinde dört kez geçmektedir. Eseri yayımlayan Türk, kelimeyi *cönk* olarak okumuştur. Bu cümleler, tarihî ve çağdaş Türkiye Türkçesi dışında ‘şiir defteri’ anlamını tespit edebildiğimiz tek örnektir:

“Yok yok kim cüz’i, belki // defteri, ni defter kim, **cöngi**, kayısı **cönk** kim, bahr-ı cüz’ disem, kayısı cüz’niñ bir harfî maẓhar-ı küll bola algay, defter disem kayısı defterniñ her lafzı ‘aql-ı külldin köñül ala algay ve eger **cönk** disem kayısı **cönkde** yüz deryâ tapılıpdur ve eger deryâ disem kayısı deryânıñ her dürri kıyaş gevheriğa artuqsılık kılıpdur” (5b/4-10; Türk, 2017, s. 77)

Türk, metni Türkiye Türkçesine şöyle aktarmıştır: “Tövbe tövbe ki, bir parçası hatta defteri, ne defteri cönkü, nerde cönk ki denizi... Parça desem hangi parçasının bir harfi tamamıyla ifade edilmiş olacaktır. Defter desem hangi defterin her sözü tam akıldan gönül alabilecek ve cönk desem hangi cönkte yüz deniz bulunabilecektir. Deniz desem hangi denizin her incisi güneş ışığına üstünlük iddiasında bulunabilecektir” (Türk, 2017, s. 137).

Abuşka Lügati’nde Nevayi’nin *Seb’a-yi Seyyâr* ve *İskendernâme*’sinden alınan iki beyit bulunmaktadır. Eseri yayımlayan Kaçalın’ın *cünk* olarak okuduğu kelimenin geçtiği bölüm şöyledir:

“**cünk** [*< Far. cüng < Malay. cong*] Kâf-i ‘Arabî ile. Barça dedükleri gemiye dërler, ki Seb’a-i Seyyâre’de ikinci hikâyede Zeyd-i Dehhâb hikâyesinde altun bütleri deyrden alup gemiye koyduğı maħalde gelür ki,

Metnevî /*Ḥafîf-i müseddes-i maħbûn-ı maħdûf: Fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün/*

*bu kadar cünke vâye tutmuş edi
turfa çengî kirâya tutmuş edi.*

[=Bu kadar gemiye sahip olduğunda yeni bir çengi (heyeti) kiralamıştı.]

Ve yine Sedd-i İskenderî’de Rây-ı Hind’ün İskender’e pēş-keş vërdüğü pîller vaşında gelür, ki

Mesnevî /*Mütekarîb-i mütemmen-i maḫşûr: Fe’ülün fe’ülün fe’ülün fe’ül/*

*‘aceb tağ olup cünk yanglığ revân
ëki cânibide êkki bād-bân*

[=O, gemi gibi yürüten acayip bir dağ idi. İki tarafında iki de yelken var idi.]” (Kaçalın, 2011, s. 550-551).

Seb’a-yi Seyyâr’daki beyit Tural yayımında (2015, s. 233) 2296, *İskender-nâme*’deki beyit Tören yayımında (2001, s. 289) 3622 numarada yer almaktadır. Tören kelimeyi *cöng* biçiminde geniş yuvarlak ünlüyle okumuştur. Tural’ın metninde ise kelime /ç-/ ile yazılmıştır.

Kaçalın, Tural’ın tezi yayımlanmadan önce yukarıda adı geçen çalışmasında düştüğü dipnotta, Tural’ın kelimeyi *çünki* olarak okuduğunu belirttikten sonra, “Dile ve vezne göre *çönkge* olmalıydı, anlama göre *çönk* beklenirdi.” demektedir (Kaçalın, 2011, s. 551).

Kaçalın, çalışmasının sözlük bölümünde kelime ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“**cünk** [*< Far. cüng < Malay. cong*] Barça denilen yelkenli, iki veya üç direkli, kürekli küçük taşıma gemisi” (Kaçalın, 2011, s. 919).

Bazı Çağatay Türkçesi sözlüklerinde de kelimeye yer verilmiştir. Fethali Kaçar’ın sözlüğünde kelimenin /ü/ ünlüsü ve /g/ ünsüzüyle okunması gerektiği belirtilmiştir. İlgili bölüm şöyledir:

“**cüng** (جونك) (/c/ ötre ile, belirsiz /v/ ile, /n/ ve /g/ sükûn ile). Henüz yük vurulmamış genç deve; büyük gemi ve kalyon; [şiir mecmuası]; bir tür kumar; Özbekiyye’de: yün; [cong/çong: büyük, çok büyük]. *Ferhâd u Şîrîn*’den:

*İki yüz cüng hadsız her biri gēn
Felek cüngini her bir tutmayıñ tiñ*

[*Sedd-i Sikender*’den] Dize:

*Yüzi cüng olub her bir andağ ki şehr
[Ki tapkay kişi şehr dik anda behr]*

[*Dört Dīvān*’dan] Dize:

*[Bār-keşlerge fenā men ‘i kaçan kılğay cāh]
Tiveniñ köñli kiçiktür ger érür peykeri cong*

[*Dört Dīvān*’dan] Dize:

[Bargıl ey Mecnün kim ol ay zevrağı dik tiz emes]

Cüng kim Leylī ‘amārīsin çeker hāmūn ara” (Rahimi, 2019, s. 713-714).

Köşeli araç içerisinde verilen ‘şiir mecmuası’ ve ‘[cong/çong: büyük, çok büyük]’ anlamları Rahimi tarafından diğer eserlerden alınarak eklenmiştir. Fethali Kaçar ve dolayısıyla Rahimi’nin *cüng* kelimesini tarihî ve çağdaş lehçelerde kullanılan Çince kökenli *cong/çong* ‘büyük, çok büyük’ kelimesiyle ilişkilendirmesi ilgi çekicidir. Araştırmacı 371 numaralı dipnotta bu anlamla ilgili diğer sözlükleri de şahit göstermiştir.

Şeyh Süleyman Efendi, sözlüğünde kelimenin anlamlarını verir ve *Seb ‘a-yi Seyyār*’dan bir beyitle örneklendirir (Şeyh Süleyman Efendi, 1298, s. 142). Bu beyit *Abuşka Sözlüğü*’nde verilen beytin aynısı olmakla birlikte Kaçalın’ın okuyuşundan farklılık göstermektedir. Yazar beyitte iki kez geçen kelimeyi ilkinde /ç/, ikincisinde /c/ ünsüzüyle yazmıştır:

“**cünk** büyük bārkeş, dive, gemi, sefine, mecmua, kav, yün, peşm, kıl

misal:

Bu kadar *çünge* vāye koymış idi
Turfe *cünge* kirāya tutmuş idi”

[= Bu kadar gemiye eşya (kısmet) koymuştu, yeni bir gemi kiralamıştı.]

Kelimenin her iki anlamıyla da Çağatay Türkçesinde olduğu gibi Osmanlı sahasında da 15. yüzyıldan itibaren karşılaşılr. Osmanlı sahasında bu kelimenin geçtiği ilk metin, Mehmed bin Ömer el-Halebî’nin Farsça olarak yazdığı ve H. 855/M. 1451 yılında II. Murat zamanında Türkçeye çevrilerek hükümdara sunulmuş olan *Ferec Bade’ş-şidde*’dir. Tietze bize bu eserden alınan bir cümle örneği sunmaktadır: “*Bir ulu cünge girdük, hurrem u handān, āsūde bir ay gitdük*” (Ferec 855/1451 v. 32b; Tietze, 2002, s. 453). Eserin H. 898/M. 1492 tarihli istinsahında kelime ‘gemi’ olarak değiştirilmiştir: “... *bir ulu gemiye girdük. hurrem ve handān, āsūde bir ay gitdük.*” (Süleymaniye Ktp., Murat Molla Kitaplığı, nu. 1173, 29a/7).

Yine Tietze’nin sunduğu ikinci örnek H 869/M. 1464 yılında yazılan *Düsturname-i Enverî* adlı eserde geçmektedir: “*Bunda fetḥ oldı yine bir niçe cüng.* (Enverî 1928-29

[869/1464] s. 45)” (Tietze, 2002, s. 453). Her iki metinde geçen cümlelerde kelimenin anlamı ‘büyük gemi’dir.

Köksal’ın da örneklerini verdiği gibi, 15. yüzyılda yaşamış şairlerin şiirlerinde *cönk* kelimesi ‘şiir defteri’ anlamıyla kullanılmaya başlanmış, kelimenin geçtiği onlarca şiir yazılmıştır (Köksal, 2017, s. 268). Cönkle ilgili geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Uraz (1977), Yavuz (1988), Yıldırım (2013), Duymaz (2016), Kayalık Şahin (2015), Sona (2016).

Cung kelimesi 14-15. yüzyıl Farsça metinlerinde de tespit edilmiştir. Doerfer, Timurlu döneminin tarihçilerinden olduğu bilinen ve 15. yüzyıl Türk-Moğol tarihini anlatan Mu’in ad-Din Naşanzî’nin 1413-1414 yılında yazıp İsfahan hükümdarı Timurlu İskender’e (1409-1414) ithaf ettiği eseri *Muntaḥab Attavāriḥi Mu’inī*, s. 390’dan aldığı Timur’un İzmir’i fethiyle ilgili Farsça bir cümlede *cūng* ve *karab* ‘büyük gemi’ kelimeleri birlikte geçmektedir: *v az aṭrāf v cavānibi ān qal’ayi hāyil daryāyi farang muḥiṭ gardāda būd çunānki bē hamrahīyi cūng yā karab pāyi andēša bar sāḥayi ō rāh nadāši* “Frenk Denizi o korkunç kalenin etrafını çevirmişti. Bu sebeple o merak ettiğiniz bölgeye yelkenli gemiler ya da kereb gemileri ile ulaşabilirsiniz” (Doerfer, 1967, s. 7).

Osmanlı sahasında kelimedden bahseden ilk sözlük Meninski’nin *Thesaurus*’udur. Kelime biri birinci ciltte, diğeri de üçüncü ciltteki Ekler bölümünde olmak üzere iki kez geçmektedir. İlk ciltte ön ünsüzü tonlu olan kelimenin anlamı ile üçüncü ciltte tonsuz olan kelimenin anlamı farklıdır. Meninski kelimenin kökeniyle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır:

“(جنگ) *ğünk* (*hlk*) şarkı veya diğerk manzumelerden oluşan küçük kitap” (Meninski, 1680, s. 1663)

“(جنگ) *çünk* bir tür büyük gemi” (Meninski, 2000, s. 1663).

Tulum, Meninski’nin sözlüğü üzerine yaptığı çalışmada kelimeyi *cünk* olarak okumuş ve yalnız ‘şiir defteri’ anlamı vermiştir:

“*cünk* is. mecmâ’, mecmū’á → collectanea” (Tulum, 2011, s. 506).

Osmanlı sahasında 19. ve 20. yüzyıllarda yayımlanan Arap harfli Türkçe sözlüklerde (Remzi, Redhouse 2 vb.) kelimenin iki anlamı da yer almaktadır.

Burhan-ı Katı Tercümesi’nde kelimenin hem /c-/ hem /ç-/ ile kullanıldığı belirtilmiştir:

“**cung** (جنگ) Sükûn-i nûn’la. Henüz yük vurulmamış genç deveye denir ki taylak tabir olunur. Büyük gemi ve kalyon manasınadır. *Bu manada cim-i Farisiyle de lügattir...*” (Mütercim Asım Efendi, 2000, s. 125). Mütercim Asım Efendi *Burhan-ı Katı*’yı çevirirken *cung* ‘büyük gemi’ ile *cahâz* ‘kalyon’ anlamlarını birleştirerek vermiş olmalıdır.

Dihhoda’nın *Lugatname*’sinde kelime *cūng* ve *çūng* biçiminde ikili yazımla geçmektedir. Yazar kelime için şu açıklamaları yapmıştır:

“**cūng** Henüz yük vurulmamış genç deve; büyük gemi ve kalyon (*kaştī wa cahāz-i buzurg*)” (Burhan). Gemi (Feraheng-i Farisî Mu’in).

çūng Beyaz renkli keten tohumu (Burhan); Şiir ve diğerk içerikleri yazdıkları defter, gemi (Feraheng-i Farisî Mu’in). Farklı şairlerin bazı şiirlerinin düzenlenmemiş olduğu bir kitap. Bu bir Hintçe sözdür. İbn Battuta *cunḳ* (جنگ) şeklinde yazmıştır. İran’da bir şairin gazel divanına

gemi (sefine) denir. Sonra “gemi” anlamındaki Hintçedeki *cüing* sözü de bununla eşanlamı olmuştur. Çünkü birkaç şair şiiirler divanı için bu terimi kullanmıştır (yazarın notu).” (Dihhodâ, 1971, s. 7878).

Steingass ise kelimeyi hem *cung* hem *çung* olarak kaydetmiş ve her ikisine de ‘büyük gemi’ anlamı vermiştir.

جنگ *jung*, ‘A large ship’ (Steingass, 1984, s. 374).

چنگ *chung*, ‘A kind of large ship’ (Steingass, 1984, s. 400).

Şükün de kelimeye iki anlam vermiştir:

جنگ (*cung*) “Büyük gemi ve içinde türlü türlü şiiirler ve meseleler bulunması itibariyle eş’ar defterine denir. Ona beyâzı buzurg da derler” (Şükün, 1984, s. 663). Şükün bu kelime için düştüğü dipnotta, “Müstensih Âsım Efendi buradaki (buzurg)ü *gerçek* vezninde okuyarak keten tohumunun beyaz nev’i demiştir ki hiç münasebeti yoktur.” diyerek düzeltme yapmıştır.

Gökyay, Aka Seyyid’in sözlüğündeki *cönk* kelimesiyle ilgili şu bilgileri aktarır:

“Aka Seyyid Muhammed Ali Türkçe olduğunu söylediği cöngü ‘türlü konuların özellikle çeşitli şairlerden seçilmiş şiiirlerin yazılı olduğu kitap veya defter’ şeklinde tarif eder ve kelimenin Türkçe’de ‘büyük gemi, fakirlerin kullandığı satrançlı çul ve kilim, büyük nesne’ anlamlarında kullanıldığını söyler” (*Ferheng-i Nizam*, II, 408; Gökyay, 1993, s. 73).

Koman ve Ülkütaşır kelimenin Türkçe kökenli olduğunu, Türkçeden Çinceye, oradan Japoncaya, daha sonra Hintçe ve Avrupa dillerine geçtiği görüşündedirler (Sakaoğlu, 1986, s. 219’dan; Ülkütaşır, 1967, s. 906).

Aslı ‘büyük gemi’ olan kelimenin ‘şiiir defteri’ anlamını nasıl kazandığı hususunda da bazı görüşler ileri sürülmüştür. Büyük gemilerin içerisinde her şeyin bulunması ile cönklerin içerisinde çeşitli şairlerin farklı konulardaki şiiirlerinin olmasının bu adı almasında etkili olduğu söylenebilir. Türkçede ‘sefine-i Nuh’ (Pakalın, 1983, s. 142) ve ‘sefine-i Nuh gibi’ tabirler mecazen ‘kalabalık, dopdolu’ yerine kullanılmıştır (Ayverdi, 2010, s. 1075). Ayrıca ‘Sefine-i Nuh gibi içinde her şey var’ sözü de bunu göstermektedir. *Cung/cönk* kelimesi Türkçe ve Farsçada ‘gemi’ dışında yeni anlamlar kazanırken Arapçada ‘gemi’ anlamındaki *sefine* kelimesinin ‘ansiklopedik eser’ anlamı kazanması da bununla paralellik göstermektedir. Pakalın ‘sefinetü’ş-şuara’ için şunları söyler:

“Divan şairlerinden toplanan şiiir mecmualarına verilen addır. Bunun yerine kısaca ‘sefine’ de denir. Halk şairlerinden toplanan şiiir mecmualarına ise ‘conk’ adı verilir. Halk dilinde conk; neşeli mânasına geldiği için gönüllere ferahlık veren mecmualara o ad verildiği gibi divan şairlerinden toplanan şiiir mecmualarına da sefine denilmesi bunların çeşit çeşit yolcuları bir araya toplayan bir gemiye benzetilmesinden ileri gelmiştir. Sefineler de conklar da hep yazmadır ve meşin ciltlidir. Yalnız conklar uzunlamasına açıldığı halde sefineler alelâde kitap gibidir. Mevlevi şairlerini bir araya toplayan ‘Sefine-i Mevleviyan’ o türlü bir eserdir.” (Pakalın, 1983, s. 142).

Koz da benzer şeyler ifade etmiştir: “Daha sonra dilimize Arapça, gemi anlamına gelen *sefine* kelimesi yerleşmiş ve gerek doğrudan doğruya şiiirleri gerek şiiirlerle birlikte kısa hâl tercümelerini ihtiva eden mecmualara da *Sefine-i şuarâ* (*Sefinetü’ş-şuarâ*), *Sefine-i Bülegâ*, *Sefine-i nefâis*, *Sefine-i rüesâ* denmiştir” (Koz, 1977, s. 84). Yine Osmanlı döneminde ‘cönk’

anlamında *sefine-kârî* kelimesi de kullanılırdı. Koz, cönklerin neden gemilere benzetilerek adlandırıldığı hususunda şunları söyler:

“Uzak doğu ülkelerinde kullanılan gemilerle, uzunlamasına açılan bir mecmua olan cönkler arasında şekil bakımından bir benzerlik kurulmuş olabilir. Sayfalarında âşıklara ait şiirler (seyrek olarak da Divan şairlerinin şiirlerine rastlanır.), dualar, büyücülükle ilgili notlar, ilaç tarifeleri, cönk sahibini ilgilendiren doğum-ölüm tarihleri, alacak verecek hesapları, anonim türkü, mâni ve ilahiler, halk hikâyeleri ve daha birçok konuyla ilgili ürünler bulunan cönkler, içlerinde pek çok şeyi barındıran bu gemilere benzetilerek adlandırılmış olmalıdır.” (Koz, 1977, s. 83-84).

Kelimenin etimolojisi üzerinde ilk duran İngiliz Yule'dir. O İbn Battuta Seyahatnamesi'ni Fransızcaya çeviren tercümana gönderme yaparak, *cung* ile Çincedeki 船 *chuan* karakterini aynı yöntemle araştırır ve bu sözcüğün kesinlikle Malay dili veya Java dili (Endonezya adasında konuşulan bir dil)'nden ödünçlenen *Jong* ya da *Ajong* (anlamı 'büyük gemi') ibareleri olduğunu savunur (Yihao, 2012, s. 137). Fakat Pelliot, *Zhenghe'nun Batı Denizlerine Yolculuk Denemesi* adlı eserinde birkaç önemli fikirle ona karşı çıkar. Onun açıklaması şu şekildedir:

1) *cūng* ile Çincedeki 船 *chuan* karakterinin okunuşu farklıdır;

2) 鯨 *zong* karakteri sözlüklerde yoktur; üstelik Güney Çin Denizi'ndeki ticaret teknelerine genellikle 'deniz gemisi' denilirdi.

3) Çincedeki 鯨 *zong* karakteri filo ekibi için kullanılır.

Pelliot'un görüşü birçok bilgin tarafınca kabul edilmiştir (Yihao, 2012, s. 137).

Dihhodâ kelimenin Hintçe olduğunu ve Hintçedeki 'gemi' anlamındaki *cūng* sözünün İbn Battuta'nın verdiği *cunk* ile eş anlamlı olduğunu belirtir (Dihhodâ, 1971, s. 7878).

Doerfer, جونك ~ جنك (*cung*) kelimesi ile ilgili geniş açıklamalar yapmıştır. Yazar, kelimeye 'büyük gemi' anlamı verir ve Malayca *djung* (okunuşu *d'uy*) kelimesinden geldiğini belirtir (Doerfer III, 1967, s. 6). Araştırmacı, kelimenin Türkçeye Farsça yoluyla geçtiğini, Nevayi'de yer aldığını, *Senglâh* 215b sayfasında *kişî v safîna-râ güyand* 'gemi' olarak anlamlandırıldığını belirtir. Daha sonra kelimenin kaynaklarda geçtiği yerleri tespit eden Doerfer, Klinkert'in (H. C. Klinkert, *Yeni Malayca-Hollandaca Cep Kılavuzu*, s. 104) *djoeng* 'jonk, büyük Çin gemisi', Kahlo'nun (Gerhard Kahlo, *Malayca-Almanca ve Almanca-Malayca Sözlük*, s. 46) *djung* 'yelkenli gemi' anlamı verdiklerini zikreder. BQ (*Burhan-ı Katı*, s. 592)'da *cung*: *bama nâyi kişî v cahâzi buzurg ham hast* 'büyük gemi' biçiminde geçtiğini belirttiğinden sonra Steingass'ın s. 400'de gösterdiği /ç/li biçimin (*çung*) yanlış olduğunu söyler.

Doerfer bu kelimenin Malayca yoluyla Avrupa dillerine de geçtiğini belirttiğinden sonra Karl Lokotsch'un *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slawischen) Wörter orientalischen Ursprungs* (Heidelberg, 1927) adlı eserinden şu örnekleri verir: İngilizce *junk* 'büyük gemi', Hollanda *jonk*, Almanca *Dschunke*, İsveççe *jonk*, Danimarkaca *jonke*, Rusça *žonka*, Fransızca *jonque*, İtalyanca *giunco*, *giunca*, İspanyolca-Portekizce *junco*, Katalanca *jonch*. Kelimenin Orta Latince kaynaklarda da sık sık geçtiğini belirten Doerfer, Avrupa'daki varyantların Çince *çuán* sözünden alıntılandığı görüşünü Lokotsch'un yalanladığını söyler. İbn Battuta IV 91'e göre büyük bir Çin gemisinin tanımı olan *cunk*'un, seyahatnameyi 1877-1893 yılları arasında 4 cilt olarak yayımlayan C. Defrémery ve B.

R. Sanguinetti'nin inandığı gibi, Çince *çuán* sözünden mi yoksa daha doğrusu Malayca *djung* sözünden mi geldiğinin düşünülmesi gerektiğini belirtir (Doerfer III, 1967, s. 7).

Tietze kelimeyi *cöng/cünk/cüing* başlığı altında ele alır ve Türkçeye Farsça *cüing* kelimesinden, Farsçaya ise aynı anlamdaki Malayca *cong* kelimesinden geçtiğini belirtir (Tietze, 2002, s. 453).

Nişanyan *cönk* kelimesinin kökeniyle ilgili, "Farsça *cünk* 'bir tür tekne, yük devesi' sözcüğü ile eş kökenli olabilir; ancak bu kesin değildir. Malayca *adjong*, Javaca *djong* 'bir tür tekne' > Portekizce *junco*, İngilizce *junk* (aynı anlamda). Ancak anlam bağlantısı spekülatiftir" açıklamasını yapmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com>).

Kelime ile ilgili bir makale yazan Yihao ise, kelimenin Çince kökenli olduğunu, tarihî dönemlerde kullanılan ve günümüz sözlüklerinde yer almayan *zung* kelimesinden kaynaklandığını iddia etmektedir.

Yazar kelime ile ilgili görüşünü şöyle ifade eder: "Raşiddin'in *cüing* sözünün kökünü Çinceye bağlaması kesinlikle inandırıcıdır. *cüing*, tam olarak Çince 踪 *zong* karakterinin harf çevirisidir." (Yihao, 2012, s. 138).

Yihao bunları söyledikten sonra tarihî metinleri araştırır ve görüşlerini delillerle destekler. 8. yüzyılda Tang Dönemi'nden itibaren *zung* kelimesine rastlandığını, Song Hanedanlığı Dönemi'nde kelimenin 'gemi grubu' anlamına geldiğini, Yuan Dönemi yazmalarında daha sık görüldüğünü ve aynı anlamda kullanıldığını örnek metinlerle verir (Yihao, 2012, s. 138-139). Yihao şöyle demektedir:

"Yuan Hanedanlığı dönemindeki okunuş biçimi 'zong' olup anlamı ise 船着沙不行 (*chuan zhe sha bu xing*) 'Geminin kumlara saplanıp yürüyememesi'dir; gene 至 */zhi/* '-e kadar, oldukça' anlamına da gelmektedir. 艘 *ke* karakteri ilk olarak Han Hanedanlığı dönemine ait tarihî metinlerde ortaya çıkmıştır, fakat Song ve Yuan Hanedanlıkları dönemlerinde 踪 *zong* karakteri kadar yaygın kullanılmamıştır. 踪 *zong* karakteri de artık *gemi* veya *gemi grubu* anlamı taşımaya başlamıştır." (Yihao, 2012, s. 142).

踪 *zong* karakteri yavaş yavaş 'gemi grubu' için kullanılan bir özel terim hâline gelmiştir. (...) Zira bu gemiler devlet tarafından finanse edildiği için genellikle büyük ölçekli, şöhreti ve tesiri büyük olduğundan doğal olarak başkalarının dikkatini üzerlerine çekmektedir. Bu yüzden bu dönemlere ait Çin yelkenli gemileri hakkında Arap-Fars dillerinde yazılan metinlerde kullanılan *cung* terimi daha çok ticari ilişkiler veya elçi gönderme faaliyetleri ile ilgilidir; bu da Yuan Hanedanlığı dönemi Çince yazılı belgelerde 踪船 *zong chuan* kelimesinin kullanımı ile uyumaktadır." (Yihao, 2012, s. 141).

Yihao yazısının devamında, *cüing* kelimesini ilk olarak Farçaya taşıyan kişilerin büyük ihtimalle bu kelimeyi Güney Hindistan veya Basra Körfezi'ne giden Çinli gemicilerden duymuş olabileceklerini, *cüing* ibaresi Farslar tarafından ilk başta Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne yolculuk yapan Çin büyük yelkenli gemilerini tanımlamak için kullanıldığını, ancak 踪 *zong* karakterinin Çincedeki gemi grubunun miktarını belirten asıl anlamını kaybettiğini, hatta bu kelimenin zamanla Arapça gramer kurallarına göre tekil ve çoğul şekillerini alıp İbni

Battuta'nın (*Rahlat Ibn Battūta*) *cūnk* kelimesinin tekil, *cunūk* kelimesinin ise çoğul olduğunu yazdığını anlatır (Yihao, 2012, s. 141).

Yihao'ya göre Çinli bilim adamları bu konuda iki farklı görüşe sahiptir: Eski çağ tarihçileri çoğunlukla 船 *chuan*, 艦克 *chong ke*, 舫 *zhong* gibi karakterlerle telaffuz etmeyi ve böylece klasik Çincenin ifade etme alışkanlığına uyum sağlanmış olduğunu savunmaktalar (Yihao, 2012, s. 137).

Cönk kelimesinin kökeniyle ilgili son değerlendirme Altınışık'a aittir. Kendisi bir dil bilimci olmamakla birlikte kelimenin kökeniyle ilgili bazı iddialı görüşler ileri sürmüştür. Bilinenlerin dışında farklı ve yeni bilgiler elde ettiğini belirten Altınışık, *Divanü Lugati't-Türk*'te karşımıza çıkan 'Çiğilce kutu, çömçe' (bk. Ercilasun - Akkoyunlu, 2014, s. 628'de "Çiğil lehçesinde kutu, kap) anlamlarına gelen *çöngek* sözcüğünden geliştiğini söyler. İkinci bir ihtimal olarak *Yeni Tarama Sözlüğü*'nden aldığı 'yukarı kaldırmak' anlamına gelen *cögelmtmek* [*cöngeltmek, çögelmtmek*] (1983, s. 46) kelimesiyle ilişki kurar. Araştırmacı her iki kelimeyi birlikte değerlendirerek şu yorumu yapar:

"İki kelime de bir arada düşünülecek olursa kutuyu yukarı kaldırmak gibi bir ifade ortaya çıkmaktadır. Kutuyu belli bir yüksekliğe kaldırmak değil de cönklerin kapağının yukarı doğru kaldırılması ile alakalı olarak, kutunun kapağını yukarı kaldırmak ifadesi 'cönk' kelimesinin kökeni için ihtimaller dâhilinde ele alınabilir. Nitekim yazma eser biçimlerinin ilk örnekleri ele alındığı zaman, ruloların muhafazasında kullanılan kutuların varlığı bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Bunun dışında Türklerin tedrici olarak Müslümanlaşması, Araplarla kitap ve muhafazası konusunda etkileşimleri olduğu görülmektedir. Zira 9. yüzyılda Abbasilerin Kur'an-ı Kerim'in yapraklarını kutu içinde muhafaza ettikleri bilinmektedir. Bundan dolayı da Araplarla Türkler arasında bu ciltleniş şekli açısından bir etkileşimin olması mümkündür. Bu ihtimaller göz önünde bulundurulduğunda Türklerin 'çöngek' kelimesi ile kutu sözcüğünü karşıladığı ileri sürülebilir. Sonradan bu kelime yazı ve kitap literatürüne girerek edebi bir hüviyete kavuşmuş ve son halinde 'cönk' şeklini almış olabilir." (Altınışık, 2019, s. 22-23).

Kelimenin 'gemi' anlamındaki kelimeyle ilişkilendirilmesini, "burada göz ardı edilen şey, cöngün muhtevaya ait bir husus olmadığı, bir kitap şekli olduğudur." diyerek reddeder.

Altınışık, üçüncü ihtimal olarak kelimenin kökenini Türkçe *tung* kelimesine bağlar: Çince, içi varil ve fıçı gibi derin kaplar için kullanılan *t'un* sözcüğü, Türkçeye tahta kova anlamında *tung* şeklinde geçmiştir (Laufer, 1919, s. 578'den naklen). Bu kelimenin, Türk lehçelerinde görülen t > ç ses değişimi ile zamanla *tung* > *çung* > *çöng* > *cönk* biçiminde değişerek son şeklini aldığı düşünülebilir. Cönklerin ilk örneklerinde metinlerin bir kutu içine konarak muhafaza edildiği; *tung* ve *çönge* gibi kelimelerin de 'kutu' manasına geldiği göz önünde bulundurulduğunda cönk isminin, Çin yelkenli gemisinden değil de 'kutu' manasından geldiğini ifade etmek daha doğru olacaktır (Altınışık, 2019, s. 23-24).

Kelimeyle ilgili görüşleri değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Kelime Türkçeye 14. yüzyıl başlarında Farsça *cung* kelimesinden girmiştir.
2. Kelime Türkçe metinlerde ilk kez 1337 yılında istinsah edilen Meşhed 293 numaralı Kuran Tercümesi'nde geçmiştir. Bu metinde kelimenin ilk ünsüzü tonsuz olduğu için *çüng* biçiminde okunmalıdır. Arap harfli Türkçe metinlerdeki yazımlarına bakılırsa, kelime *cüng/çüng, cünk/çünk; cöng/çöng, cönk/çönk* biçimlerinde okunabilir. Günümüzde yalnız

Türkiye’de kullanılan bu kelimenin geniş yuvarlak ünlüyle *cönk* biçiminde telaffuzundan hareketle Osmanlı sahası metinlerinde *cönk/çönk* olarak okumak mantıklı görünmektedir. Fakat Meninski’nin her iki anlamdaki kelimeyi de (جُنْك) *ğiiünk* (*cünk*) ve *çiiünk* (*çünk*) biçiminde kaydetmesi farklı yorumlara sebep olabilir. Arap harfli metin çevirileri ve sözlüklerde *cung/cunk* biçimindeki okumalar Farsçadaki kullanımından kaynaklanmaktadır.

3. Kelime Batı dillerinde *jung, jong* vb. biçimlerde kullanılmaktadır. Batı dillerine Malaycadan geçtiği konusunda birleşen araştırmacılar arasında kaynak dildeki özgün biçimiyle ilgili de birlik yoktur. Bazılarına göre *jong* veya *cong*, bazılarına göre ise *jung*’dur.

4. Kelimenin kökeniyle ilgili birkaç görüş bulunmaktadır. Çokluk Malayca *jong/jung/cong*’dan kaynaklandığını belirtse de Çince *chuan* veya *zong* kelimesinden geldiği de ileri sürülmüştür. Çin’in büyük gemilerinin Malayca değil, Çince ad taşıması akla daha yakın gelmektedir. Kelimenin Hintçeden geldiği ileri sürülmüşse de herhangi bir kaynağı yoktur. Altınışik’in ileri sürdüğü her üç görüş de birer varsayımdan ibarettir.

5. Kelimenin hem Malayca hem de Çincedeki anlamı ‘gemi, büyük gemi’dir. Hem Farsçada hem de Türkçede ‘birçok şairin şiirleri bulunan ve uzunlamasına açılan ensiz, uzun bir çeşit şiir defteri’ anlamı 15. yüzyıldan sonra benzetme yoluyla gelişmiştir.

3.2. kerāp (كِرَاب)

Müstensih/müellifin Arapça *fūlk* kelimesine verdiği karşılıklardan birisi de *kerāp* (كِرَاب)’tır. Kelimenin ‘büyük gemi, gemi’ anlamı Türkçe metinlerde ilk kez M. 1337 yılında istinsah edilen Meşhed 293 numaralı Kuran Tercümesi’nde geçmiş, bunun dışında Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı sahasında da kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde ve öncesinde tespit edilemeyen kelime Harezmi Türkçesinin diğer eserlerinde görülmez.

Kelimenin Meşhed 293 numaralı Kuran çevirisi dışındaki örnekleri Kıpçak Türkçesine aittir. Tarihî lehçelerde kelimenin içerisinde geçtiği metinler ise yalnız 16-17. yüzyıl Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesine ait olup bunun dışındakiler sözlüklerdir. *Kitabu’l-İdrak*, *Bulgatü’l-Müştak* ve *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali*’de kelime *kerep* olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde de varyantlarıyla birlikte kullanılmıştır. Tarihî Kıpçak Türkçesindeki örnekleri şunlardır:

Tercüman: Sözlükte (7b/7-8) Arapça *sefine* kelimesine Türkçe karşılık olarak *kemi* verildikten sonra “Rumca *kerep* كِرَاب de denir” açıklaması bulunmaktadır (Toparlı, 2007, s. 7; 116).

Bulgatü’l-Müştak: كِرَاب *kārāp* = Griech. *καρβος* Vg. Ducange s. v. *carabus* s. v. Fahrzeng (Houtsma, 1894, s. 96). Houtsma kelimeyi Yunanca *carabus* kelimesine dayandırır.

Kitabü’l-İdrak: كِرَاب *kārāp* ‘sefine’ (s. 80). Caferoğlu, sözlükte *kārāp* kelimesine ‘gemi’ anlamı verdikten sonra Houtsma ve Radloff’u kaynak göstermiştir (Caferoğlu, 1931, s. 45).

Ermeni Kıpçakçası: Garkavets kelimeyi *kerap* madde başında almış, *kerab*, *korab*, *korap* varyantlarını da göstermiştir (Garkavets, 2010, s. 679). Garkavets metinlerde kelimenin ekli ve eksiz çok sayıda örneğini tespit etmiştir: *kerap* 11 kez (biri eksiz, 10’u ekli), *kerab* bir kez (*kerablarnıj*), *korab* 4 kez (hepsi ekli), *korap* 1 kez (eksiz). Bir örneği şöyledir: *yel dā*

muḫkâm uvatsar kerapnı Tarsistâ // yel küçlü uvatır kerapnı otraçta “kuvvetli rüzgâr Tarşış’te gemileri parçalayacak // kuvvetli rüzgâr adada gemiyi parçalar” (II 47-48; Garkavets, 2010, s. 679).

Çağdaş lehçelere gelince, Radloff kelimenin Kazan, Teleüt ve Altay Türkçelerinde kullanıldığını tespit etmiş, ayrıca *käräplä* ve *käräpçi* kullanımlarını da vermiştir:

käräp [Kas. Tel. Alt., aus dem Russ.] korabl’ - das Schiff; *käräp östö* paluba – das Verdeck. (Radloff 1960, s. 1093) (= [Kazan, Teleüt, Altay, Rusçadan] gemi; *käräp östö* güverte).

käräplä [Tobol, aus dem Russ] korabl’ - das Schiff (Radloff, 1960, s. 1094) (= [Tobol, Rusçadan] gemi).

käräpçi [Tel., von käräp+çi] корабельщик – der Schiffer (Radloff, 1960, s. 1094) (= [Teleüt, *käräp+çi*’den] gemici, kaptan).

Çağdaş lehçelerin sözlüklerinde kelimeye şu anlam verilmiştir:

Kazan Tat.: *korab* ‘Deniz ve okyanuslar için yapılmış büyük gemi’ (Öner, 2009, s. 139).

Teleüt: *kerep* ‘Gemi’ (Ryumina-Sırkaşeva - Kuçigaşeva, 2000, s. 54).

Hakas: *kerip* is. folk. ‘gemi’; bk. *korabl’* (Gürsoy-Naskali vd., 2007, s. 243). Sözlükte kelimenin Rusçası da yer almaktadır: *korabl’* Rus. is. ‘gemi’; *korabl’ püdürü* ‘gemi yapımı’; *korabl’ püdürigci* ‘tersane çalışanı’; *korabl’ uzu* ‘gemi ustası’; bk. *kerip* (Gürsoy-Naskali vd., 2007, s. 263).

Karay: *gereb* ‘gemi, savaş gemisi, tekne’. Yun. *kereb*, krş. Kahane, Tietze 519 (Çulha, 2006, s. 64).

Altay: *kerep* ‘gemi’; *teñis le cürer kerepter* ‘okyanus gemileri, transatlantikler’ (Gürsoy-Naskali - Duranlı, 1999, s. 106).

Kerep kelimesine Altay destanlarında da rastlanır. Çağatay, Uno Harva’nın tespit ettiği Altay destanlarından Nama adlı efsanede (Harva, 1938, s. 132) kıyamet anlayışından bahsederken destanı özetlediği bölümde kelime *kerep*, *kerap*, *käräp* olmak üzere birbirinden farklı imlalarla üç kez geçer:

“Altay Türkleri’nin sel hikâyeleri arasında (Uno Harva, s. 132) en ilginç olanı Nama adlı Nuh efsanesidir; o Altaylılar’da *Yayık Kan* olarak da alınır, *yayık* onlarda sel felâketi anlamındadır; aynı zamanda bu ad *Ural* dağının ve *Ural* nehrinin de halâ adıdır. *Yayık* yani sel felâketi dünyayı kaplama tehlikesi başgöstermekte iken, şamanların büyük ilâhı *Ülgen*, asil bir insan olan *Nama*’ya *kerep* (Farsça *Kerâb*) *adıra saldan ağaç* = mahsus yapılmış sandal (ağaçtan) yani: *kerap* gemi yapmasına emir verir. Onun *Soozun uul*, *Sar uul* ve *Balyks*’a adlı üç oğlu da vardı, gözleri iyi görmediğinden *käräp* yani gemi yapmayı oğullarına bırakır. Gemi bir dağın üstünde yapılır.” (Çağatay, 1976, s. 81).

Kelimenin kökeniyle ilgili üç görüş ortaya konulmuştur.

1. İlk görüş kelimenin Yunanca kökenli olduğudur. Bu konudaki ilk bilgi *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*’nin 7b sayfasında Arapça *sefîne* sözüne karşılık *kemi* kelimesi verildikten sonra ‘Rumca *kerep* de denir’ (Toparlı vd., 2000, s. 7) biçimindedir.

Bu görüş Houtsma'dan itibaren bazı araştırmacılar tarafından tekrarlanmıştır:

کرب *kārāp* = Griech. *καράβος* Vg. Ducange s. v. *carabus* s. v. Fahrzeug (Houtsma 1894, s. 96). Houtsma kelimenin Yunanca *carabus* kelimesinden Türkçeye girdiğini söylemektedir. Zajaczkowski Houtsma'nın görüşünü aktardıktan sonra Yunancada *karabus*, İspanyolcada *karaba* biçiminde geçen kelimenin Arapça denizcilik terimi olan *gurāb* ve *ķārib* kelimeleriyle bağlantılı olduğunu belirterek bu konuda Hans Kinderman'ın "*Schiff*" *im Arabischen* (1934) adlı eserini kaynak gösterir (Zajaczkowski, 1958, s. 29).

Tarihî metinlerde *gurāb* (غراب) adlı bir gemiden bahsedilmektedir. Arapça kökenli bu adın çoğulu *gurbān* (غربان) veya *agribā* (اغربا) olarak gelmektedir. Gurāb asker taşımakta kullanılan büyük bir savaş gemisiydi. Hem yelken hem de kürekli hareket ettirilebilen bu geminin yüz seksen adet küreği bulunmaktaydı. En eski savaş gemilerinden olan gurāblar Akdeniz milletleri tarafından kullanıldığı gibi Müslümanlar tarafından da sürekli kullanılmıştır. Bu gemiler 'kadırğa' olarak da anlamlandırılmaktadır. Gemi adını 'karga' anlamındaki kuştan almıştır. Çünkü geminin ön kısmı karga başına benzemektedir. Osmanlılar tarafından kullanılan gurāblar kırk beş adet top taşırdı (Erol, 2012, s. 184). Küçük gemilerden birisi olan ve Müslümanlar tarafından da kullanılan *ķārib* (قارب) adlı gemiler (çokluğu *ķavārib* قوارب) savaşlara gurābların yanında katılır, Müslüman gurāblarına, Frenk gurāb ve karküre gemileriyle mücadele ederken yardımcı olurdu (Erol, 2012, s. 187).

Arapça kökenli bu iki kelime Osmanlı Türkçesinde de tespit edilmiştir:

gurāb 6. 'A kind of ship (= bir gemi türü)' (Redhouse, 1890, s. 1338)

ķārib 'A large boat; a long-boat [= büyük bir gemi; uzun bir gemi] (Redhouse, 1890, s. 1420)

Doerfer, *karab* 'zahmet, zorluk' ve *qarab* kelimesinin muhtemelen konuyla ilgili olmadığını, ancak Yunanca *carabus* ile ilgili olabileceğini söyler (Doerfer, 1967, s. 7).

Çulha, *Karaycanın Kısa Sözcüğü* adlı eserinde *gereb* olarak verdiği kelimenin Kahane-Tietze'yi (1988, s. 519) kaynak göstererek Yunanca *kereb* kelimesinden geldiğini belirtir (Çulha, 2006, s. 64).

Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte kelimenin kökeniyle ilgili olarak Arapça *gurāb* ile ilişki kurulabilir. Yunanca *carabus* kelimesinin *gurāb* biçiminde Arapçaya girmesi, kalın olan kelime başı ünsüzünün incelere oradan Farsçaya geçmesi muhtemeldir. Fakat Farsça sözlüklerde kelimeye rastlanmaması bu konuda kesin bir sonuca ulaşmayı engellemektedir.

2. Kelimenin kökeniyle ilgili ikinci görüş Rusça *korabl'* kelimesinden geldiğidir. Bu konudaki ilk kaynak Radloff'un 1899 yılında yayımladığı *Türk Lehçeleri Sözlüğü*'dür. Radloff, Kazan, Teleüt ve Altay lehçelerinde tespit ettiği kelimenin kökenini Rusça *korabl'* 'gemi' kelimesi olarak gösterir ve *kārāp östö* 'güverte' örneğini verir (Radloff, 1960, s. 1093). Yazar bize bu kelimedenden türemekle birlikte yine 'gemi' anlamına gelen ve Tobol lehçesinden tespit ettiği *kārāplā* örneğini de gösterir ve bu kelimenin de Rusça *korabl'* sözünden geldiğini belirtir (Radloff, 1960, s. 1094). Radloff'un Teleüt lehçesinden tespit ettiği 'gemici, kaptan' anlamına gelen *kārāpçi* kelimesi de önemlidir. Yazar bu kelimeyi Rusça *корабельщикъ* 'gemi yapımcısı' ile ilişkilendirir.

Caferoğlu kelimenin kökeniyle ilgili herhangi bir görüş belirtmez, “Radlof’a göre bu kelime Rusçanın Korabl’ -gemi- kelimesinden muharreftir.” demekle yetinir (Caferoğlu, 1931, s. 45).

Brandwajn da *kereb*, *kerreb*, *kārāb* varyantlarını gösterdiği kelimenin Kıpçak-Kuman diline daha eski Rusça aracılığıyla girdiği görüşündedir (Brandwajn, 1952, s. 25).

Bazı çağdaş lehçelerin sözlüğünü hazırlayanlar da kelimenin Rusçadan alıntı olduğu kanaatinde (Gürsoy-Naskali vd., 2007, s. 263).

Garkavets *kerap* madde başında topladığı ve *kerab*, *korab*, *korap* ‘корабль, судно, ковчег’ varyantlarını da tespit ettiği kelime için herhangi bir köken belirtmemiş, kelimenin geçtiği dilleri vermiştir: Ukraynca *korab*, *корабель*, Polonyaca *korab*, Yunanca *karáftov* ‘корабельная лодка, шлюпка’, *karáftos* ‘бот, шлюп’, *karáft* ‘корабель, судно’ (Garkavets, 2010, s. 679).

Bu kelime 14. yüzyıl başlarında yazılan *Kitabu’l-İdrak* (20 Ramazan Perşembe 712 / 19 Ocak 1313); *Kitāb-ı Mecmū-ı Tercümān-ı Türki ve Acemī ve Mugālī* (istinsahı 1343) ve Meşhed 293 numaralı Kuran çevirisinde (10 Şaban 737 / 14 Mart 1337) ve 14-15. yüzyıl Farsçasında bulunduğu göre, kelimenin Rusçadan girmiş olma ihtimali de oldukça zayıftır. Rusça kelimenin sonundaki /l/ ünsüzünün daha 14. yüzyılda yazılan eserlerde bile düşmüş olması bu ihtimali daha da zayıflatmaktadır.

3. Tespit edebildiğimiz üçüncü görüş Çağatay’a aittir. Yazar kelimenin Farsça kökenli olduğu kanaatinde. Çağatay’ın Uno Harva’nın tespit ettiği Altay destanlarından Nama adlı efsanede (Harva, 1938, s. 132) kıyamet anlayışından bahsederken destanı özetlediği bölümde Altay Türkçesinde geçen bu kelimenin Farsça *kerāb* kelimesinden geldiğini belirtir: ‘Yayık yani sel felâketi dünyayı kaplama tehlikesi başgöstermekte iken, şamanların büyük ilâhı *Ülgen*, asil bir insan olan *Nama*’ya *kerep* (Farsça *Kerāb*) *adıra saldan ağaç* = mahsus yapılmış sandal (ağaçtan) yani: *kerap* gemi yapmasına emir verir.’ (Çağatay, 1976, s. 81). Çağatay’ın belirttiği gibi *kerep/kerāp* kelimesi Farsça kökenli olabilir. Fakat Farsça sözlüklerde kelime tespit edilememiştir.

3.3. cihāz (جهاز)

Meşhed 293’te geçen son kelime Arapça kökenli *cihāz*’dır. Kelime sözlüklerde *cihāz* ve *cehāz* olarak iki farklı imlayla yer almaktadır. Arapça *cahaza* جَهَاز ‘donattı’ fiilinden türeyen ve ‘donanım, teçhizat, alet edevat, cenaze malzemesi, seyahat erzakı, vücuttaki organların bütünü, çeyiz’ vb. anlamlara sahip olan bu kelimenin ‘gemi’ anlamı yaygın değildir. Redhouse, kelimenin 4. anlamı olarak ‘A ship, a boat’ (gemi, bot) karşılıklarını verir (Redhouse, 1890, s. 693). Metinlerde *cihāzü’l-baħrī* tamlaması ‘donanma’ anlamıyla kullanılmıştır. Bayur’un *Hindistan Tarihi* adlı eserinde Nisan/Mayıs 1741 yılına ait bir kayıta *cihāz* kelimesinin ‘gemi’ anlamıyla geçtiği örnek cümle şöyledir:

“1154 yılı Sefer ayında Hindistan’a gönderilen Tahmasb Kulu’nun (Nadir Afşar) elçisi şu amaçla gelmişti: ister 100, ister 200 ve ister daha çok cihaz (gemi) satın alsın ve bunların değeri Sind hâzinesinden ödensin. Onun buyruğu gereğince 8 büyük gemi satın alınmış ve İran’da Bender-Abbas’a gönderilmişti. Ancak Tahmasb Kulu’nun bu gemileri Rûma (Osmanlı’ya) gitmek yani ona karşı savaşmak için aldığı öğrenilince bu iş durdurulmuş ve alınan 8 gemiden başkası bulunmadığı Tahmasb Kulu’ya yazılmıştı.” (Bayur, 1987, s. 47).

Türkçenin tarihî lehçelerinde yukarıdaki örnek dışında *cihâz* kelimesinin ‘gemi’ anlamı tespit edilememiştir. Müstensih/müellif bu bilgiyi Arapça kaynaklardan almış olabilir.

4. Sonuç

Harezmi Türkçesinin önemli eserlerinden birisi olan Meşhed 293 numaralı Kuran Tercümesi, tarihî ve çağdaş Türk dili için bir hazine değerindedir. Farklı lehçelere ait kelimeleri bünyesinde bulundurması sebebiyle bu ve benzeri tarihî metinlerin yayımı oldukça meşakkatli bir iştir. Şimşek, bu meşakkatli işe soyunmuş ve titiz bir çalışma ortaya koymuşsa da eserini kimi yanlışlık ve eksikliklerden kurtaramamıştır. Bu çalışmadan amaç bu değerli eserde yer alan sorunlardan bir kaçını ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmaktır.

Müstensih/müellif Kuran’da geçen Arapça *fûlk* ‘gemi’ kelimesi için beş farklı anlam vermiştir. Bu çalışmada yazarın verdiği *kimi* ve *kemi* kelimeleri üzerinde durulmamış, *çünk*, *kerâp* ve *cihâz* kelimeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Çağdaş Türkiye Türkçesinde *cönk* olarak kullanılan kelime ile bazı lehçelerde bulunan *kerep* sözünün kökeni hususunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Arapça kökenli *cihâz* ise bunlar arasında en sorunsuz kelimedir. Makalede, her üç kelime tarihî ve çağdaş metinler ve sözlüklerden tanıklanmış, kelimelerin anlamları ve kökenleriyle ilgili veriler ve görüşler değerlendirilmiştir.

Şimşek’in yayımında yer alan *çöng* kelimesi *çüng*, *gevâb* kelimesi *kerâp*, *cihân* kelimesi de *cihâz* olarak düzeltilmeli ve bunlar sinonim olduğu için hepsine ‘gemi’ anlamı eklenmelidir.

Kaynaklar

- Altınışik, M. E. (2019). *Türk halk bilimi araştırmalarında cönkler (biçim ve içerik)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Argunşah, M. (2019). Harezmi Türkçesiyle yapılan Kur'an çevirisinin beş nüshası. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 654-698.
- Ata, A. (2004). *Türkçe ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası) (giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bayur, H. (1987). *Hindistan tarihi*. C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Brandwajn, R. (1952). *La langue et l'esthétique de proudhon*. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abu – Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrak*. İstanbul: Türkiyat Enstitüsü Yayınları.
- Çağatay, S. (1976). Altay Türkleri'nde kıyamet anlayışı. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara, s. 79-83.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. 5 C. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Çulha, T. (2006). *Karaycanın kısa sözcük varlığı (Karayca-Türkçe kısa sözlük)*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Dankoff, R. (2008). *Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi okuma sözlüğü*. (Katkılarla İngilizceden çeviren: Semih Tezcan). İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Dihhodâ, A. (1971). *Lugat-nâma*. C. 5. Tehran: Tehran Universty.

- Doerfer, G. (1967). *Türkische und Mongolische elemente im Neupersischen*. C. III. Wiesbaden: Franz Steiner.
- Duymaz, A. (2016). Sözü'nün yazılılaşması yazının sözleşmesi: cönkler. *Milli Folklor Dergisi*, 14(111), 14-27.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2000): *İbni Battûta seyahatnamesi*. (Çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut), C. 1, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Divânü Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, B. G. (2012). Memlûklular zamanında kullanılan gemiler. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3/6, 175-195.
- Garkavets, A. N. (2010). *Kıpçakskiy slovar'*. Almatı: Baur-Kasean.
- Gökyay, O. Ş. (1993). Cönk. *İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 73-75). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, E. – Duranlı, M. (1999): *Altayca-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, E. vd. (2007). *Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Harva, U. (1938). *Die religlösen vorstellungen der altaischen völker*. Helsinki: Ak Scientarium Fennica.
- Houtsma, M. T. (1894). *Ein Türkisch-Arabisches glossar*. Leiden: E. J. Brill.
- Kaçalın, M. S. (2011). *Niyâzî, Nevâyi'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahane, H. – Kahane, R. - Tietze, A. (1988). *The lingua Franca in the levant*. İstanbul: ABC Yayınları.
- Karahan, O. vd. (2011). *Dobruca Kırım tatar ağzı sözlüğü I*, Köstence.
- Kayalık Şahin, D. (2015). Cönk terimi ve cönkler üzerine bir bibliyografya denemesi. *Turkish Studies*, 10/12, 709-726.
- Koz, S. (1977). Cönk. *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*, C. 2. İstanbul: Dergâh Yayınları: 83-85.
- Köksal, M. F. (2017). Divan şiiri-cönk ilişkisi ve 'cönk' redifli gazeller. *SEFAD*, 37, 247-290.
- Mehmed bin Ömer el-Halebî, *Ferec bade'ş-şidde* (yazma). Süleymaniye Kütüphanesi Murat Molla Kitaplığı, nu. 1173.
- Meninski, F. M. (1680). *Thesaurus linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*. C. I. Viennea.
- Meninski, F. M. (2000). *Thesaurus linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*. C. III. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2000). *Burhân-ı katı*. (haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özön, M. N. (1970). *Büyük Türk sözlüğü*. C.1. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. 3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Radloff, W. (1960). *Versuch eines wörterbuches der Türk-dialecte*. zweiter band. Netherlands: Mouton & Co.
- Rahimi, F. (2018). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü*. 2 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Redhouse, S. J. W. (1890). *A Turkish and English lexicon*, Constantinople.
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve Kuçigaşeva, N. A. (2000). *Teleüt ağzı sözlüğü*. çev. Ş. H. Akalın – C. Turgunbayev), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağol, G. (1993). *An Inter-linear translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish. part I: Introduction and Text*. Harvard University.
- Sakaoğlu, S. (1986). Cönklerin kültür tarihimizdeki yeri. *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ, 219-226.
- Sona, İ. (2016). Yazılı kaynaklarda kültürel hafıza cönkler. *Millî Folklor*, 14(111), 75-86.
- Steingass, F. (1984): *A Comprehensive Persian-English dictionary*, 7. bs., Londra: İnan University Press.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî (1298). *Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şimşek, Y. (2019). *Harezm Türkçesi Kur'an tercümesi (Meşhed nüshası [293 No.], giriş – metin – dizin)*. I. cilt: metin, II. cilt: dizin. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şükün, Z. (1984). *Farsça-Türkçe lügat, gencinei güftar, ferhengi Ziya*. 3 C. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı*. C. 1. İstanbul-Wien: Simurg.
- Toparlı, R. vd. (2000). *Kitâb-ı mecmû-ı tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tören H. (2001). *Ali Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderî (inceleme-metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1985). *Okyanus ansiklopedik sözlük*. 8. bs. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı. Birinci kitap: Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. yüzyıl İstanbul Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tural, G. (2015). *Emür Nizâmu'd-dîn 'Alî Şēr-i Nevâyî, Seb'a-yi seyyâr (giriş-metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, V. (2017). *Ali Şîr Nevâyî, Nazmü'l-cevâhir*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Uraz, M. (1977). Cönkler ve Sefineler. *Türk Folklor Araştırmaları*, 17/337, 8057-8059.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1967). Halk edebiyatı araştırmalarında cönklerin değeri. *Türk Kültürü*, 60, 906-908.
- Ünlü, S. (2018). *Karahanlı Türkçesi ilk Türkçe satır-altı Kur'an tercümesi Tiem – 73*. 6-7 Cilt. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları (=TİEM)
- Yavuz, O. (1988). Türk edebiyatında cönkler, hususiyetleri ve dili. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 54, 117-131.
- Yıldırım, D. (2013). *Elyazması bir kitap türü: cönk / cöng (kayıp Saraybosna cöngü bağlamında)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yihao, Q. (2012). Jung (鯨 zūng) 'cönk' gemi üzerine (13.-15. yüzyıllardaki batı yazmalarında görülen 'jung' terimi üzerine. (çev. Zemire Gulcalı). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19/2, 135-147.

Zajaczkowski, A. (1958). *Słownik Arabsko-Kipczacki z okresu państwa Mamelouckiego Bułgat al- Muştāq fī luġat at-Turk wa'l Qifġāq*, Warszawa: Państwowe wydawnictwo Naukowe.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmin-suresi/4212/79-81-ayet-tefsiri>

<https://www.nisanyansozluk.com>.

Extended Abstract

After the Turks began to become Muslims, the Qur'an started to be translated into Turkish. The first translations belong to the Karakhanid period. In the Khwarezm period, the translations of the Karakhanid period were copied by updating their language. The translation of the Qur'an, located at number 293 in the Astan-i Quds-i Razavi Library in the city of Mashhad in Iran is one of them. The manuscript was copied in 1337. However, the copyist did not only copied the underline translation in the source manuscript, but also added variants used primarily in Khwarezm accents as well as in the historical dialects. Thus, sometimes two or more meanings are given to the same Arabic word. In addition to adding words to the manuscript, the copyist has increased the value of the work by reflecting the phonetic and morphological differences in Khwarezm accents. With the addition of interpretation sections, the work has almost become an original work. With these features, the Khwarezm Turkish Qur'an Translation numbered 293 in Mashhad, which is among the most valuable works of Turkish, was published by Yaşar Şimşek in 2019 in two volumes as a text and an index.

In Kuran Tercümesi (Qur'an Translation), the copyist/author presented five equivalents in the Turkish translation part such as kemi, çung, kerap and cihāz for the word fülk 'ship' used in the 80th verse of the Mümin Surah. On the other hand, in other works of the Khwarezm period, which we assume to be copied from the same source manuscript, the Arabic word fülk was only accompanied with the meaning of kemi in Turkish. In his publication, Şimşek misread the words çung, kerāp and cihāz and left them without offering any meaning for them.

In this study, the words çung, kerāp and cihāz, rather than kim and kemi, are investigated. The mentioned words were tried to be substantiated with the historical Turkish dialects, then the arguments about their origin were evaluated and finally our comments on the issue were presented.

The word çung, whose meanings are determined as 'big ship' and 'poetry book, cönk' in historical dialects, is used in Turkish texts for the first time in the Qur'an Translation numbered 293-Mashhad and copied in 1337; apart from this, it was also used in Chagatai Turkish, Old Anatolian Turkish and the Ottoman field. The word, which could not be identified in Karakhanid Turkish and before, is not found in other works of Khwarezm Turkish and in Kipchak Turkish. Among the contemporary dialects, it is found only in the texts of the Crimean and Dobruja Tatars.

It is found out that the meaning of the word 'poetry notebook, cönk' has been used in Chagatai and Anatolian fields since the 15th century. All of the examples given about the word in Chagatai Turkish dictionaries are taken from Nevayi's works. It is not found in Contemporary Uzbek and Uyghur Turkish either.

The first works in which the word has been identified in the Anatolian field for now are Ferec Bade'ş-şidde, which was translated from Persian to Turkish in 1451, and Düsturname-i Enverî, written in 1464. The word is used with the meaning of 'big ship' in both works. The meaning of 'poetry notebook' is also encountered nearly in this period. The word, which was read as cönk, cung, cüng, cünk, çünk in the Anatolian field, is used only with the meaning of 'poetry notebook' today.

Various theories have been suggested about the origin of the word. All these theories are mentioned in the article. The common assumption is that the word is originated from the word jong / zong / cong / adjong meaning 'sailing ship' in Java or Malay and came into the Eastern and Western languages. It's also known that it came to Turkish through Persian. The Chinese researcher Qiu Yihao rejected this

widespread view and proposed that it originated from the word 'zung / zung' which was used in Chinese in the ancient periods.

One of the meanings given to the Arabic word 'fûlk' in the Turkish translation is kerâp. The meaning of the word 'big ship' was used for the first time in Turkish texts in the Kipchak period work called Kitâbü'l-İdrak, which was written in 1313, and in Khwarezm area it was found in M293 dated 1337. Apart from this, it was also used in Chagatai Turkish, Old Anatolian Turkish and the Ottoman field. The word, which could not be identified in Karakhanid Turkish and before, is not found in other works of Khwarezm Turkish either. In historical periods, the word is mostly used as kerep, and the kerap form is only seen in Kipchak Turkish with Armenian letters. Among the contemporary dialects, it has been identified in Altai, Teleut, Tobol, Kazan Tatar, Khakas and Karay dialects.

Regarding the origin of the word written as kerâp in Qur'an Translation numbered M293, different opinions have been put forward. The first opinion is that the word is of Greek origin. On page 7b of Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî and Acemî ve Mugali, after the word 'kemi' is given for the word 'sefine' in Arabic, a note reporting 'also called kerep in Greek' is written. This idea has been repeated by many researchers. Researchers such as Houtsma, Doerfer, Çulha and etc. claimed that the word comes from the Greek word carabus, while Zajaczkowski suggested that the word karabus / karaba is related to the Arabic maritime terms ğurâb and kârib. The second opinion about the origin of the word is that it came to Turkish from the Russian word 'korabl' which was first uttered by Radloff. Researchers such as Caferoglu, Brandwain and etc. have accepted this view. As the aforementioned word kerâp has been found in Turkish Khwarezm and Kipchak Turkish since Kitâbü'l-İdrak written in the early 14th century, it is hardly possible that it is of Russian origin. As Saadet Çağatay stated, we believe that it is more likely to be Persian.

Another word given as Turkish equivalent to the Arabic word 'fûlk' is cihâz, which is also of Arabic origin. The only example of this word -whose meaning of 'ship' is included only in one of the Turkish dictionaries, Turkish and English Lexicon by Redhouse- that we could find in historical texts excluding M239 Kuran Tercümesi (Qur'an Translation) is a record dated 1741 and used by Hikmet Bayur in his book titled Hindistan Tarihi.